

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

LÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXI

Yayın Komisyonu:

Prof. Dr. Necati ÖNER (*Dekan*)

Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN

Prof. Dr. İbrahim A. ÇUBUKÇU

Prof. Dr. Talât KOÇYİĞİT

Doç. Dr. Gültekin ORANSAY

Doç. Dr. Esat COŞAN

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

LÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXI

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXI

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - ANKARA - 1976

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>Tefsirde Mukâtil İbn Süleyman ve Eserleri</i>	1
Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU, <i>İslâmda Kadın Hakları</i> ..	37
Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU, <i>Rights of Woman in Islam</i> ..	45
Prof. Dr. Talât KOÇYIĞIT, <i>Ibn Şihâb Ez-Zuhurî</i>	51
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>Allah-İnsan İlişkisi</i>	85
Prof. Dr. Hikmet TANYU, <i>Dinî Folklor veya Dinî-Manevî Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde bir Araştırma</i>	123
Doç. Dr. Neda ARMANER, <i>Şahsiyet Terbiyesinde Dinî Kültürün Rolü</i>	143
Doç. Dr. Gültekin ORANSAY, <i>Türk Din Musikisi Tür, Makam ve Usullarının Kodlanması</i>	151
Doç. Dr. Mehmet S. HATİBOĞLU, <i>İslâm Mükellefiyet Anlayışı ve Buna Aykırı Bir Mâlikî-Hanefî Kıyâsı</i>	185
Doç. Dr. Halûk KARAMAĞARALI, <i>Kaysrideki Hunad Camiinin Restitüsyonu ve Hunad Manzûmesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülâhazalar</i>	199
Doç. Dr. Beyhan KARAMAĞARALI, <i>Anadolu'da XII-XVI. Asırlardaki Tarikat ve Tekke Sanatı Hakkında</i>	247
Doç. Dr. Beyhan KARAMAĞARALI, <i>The Order and Convent Art From XIIth to XVIth Centuries in Anatolia</i>	277
Dr. M.Rami AYAS, <i>Mehmed İzzet Bey'in Bir Yazısı</i>	285
Dr. Mehmet AYDIN, <i>Farabi'nin Siyasi Düşüncesinde Sa'âdet kavramı</i>	303
Dr. Beyza BİLGİN, <i>İmam Hatip Lisesinde Uygulama Dersleri</i> ..	317
Dr. Etem Ruhi FIĞLALI, <i>İbâdiye'nin Siyasi ve İtikâdî Görüşleri</i>	323

	Sayfa
Dr. Abdulkadir ŞENER, <i>İslâm Hukukunda Hacr</i>	345
Dr. Ahmet UÇUR, <i>Yavuz Sultan Selim ile Kırım Hanı Mengli Giray ve Oğlu Muhammed Giray Arasında Geçen İki Konuşma</i>	357
Dr. Ahmet UÇUR, <i>Yabancı Bir Yazarın Atatürk Hakkındaki Düşünceleri</i>	363
Çeviren: M. Turhan ÖZDEMİR, Hartmut SCHÖKEL <i>Sumer Dinî</i>	367
Çeviren: Dr. Günay TÜMER, Lewis HODOUS <i>Konfüçyüs Dini</i>	391

KİTAP TANITMA VE TENKİTLER

Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>Er-Râzî Müfessiren</i>	411
Dr. Mehmet AYDIN, <i>Modern Dünyada İslam Vahyi</i>	415
Dr. Mustafa FAYDA, <i>Kitâbu'l-Cihâd</i>	421
Dr. İsmet KAYAOĞLU, <i>L'Identité Culturelle de l'Islam</i>	425
Dr. Günay TÜMER, <i>Beyrunî'ye Armağan</i>	429

SUMER DİNİ

II*

Yazan: Hartmut SCHMÖKEL

Çeviren ve Açıklayan:
M. Turhan ÖZDEMİR

Nescire, quid antea quam natus sis acciderit,
id est semper puerum esse
“Tarih bilmeyen, ebediyyen çocuk kalır”
CICERO

Çok sayıda kabartma ve mühür (silindir-) resimlerinin gösterdiklerine bakılırsa, eski zamanların rahipleri dinî törenlere çıplak katılırlardı, daha sonraları ise ketenden yapılan elbiseler giydiler. (Tapınak) görevleri arasında, elbette kurban hizmeti ilk sırayı almaktaydı. (Törenlerde) kült vazolarından vaftiz suyu serpilir, buhurdanlıklarda tüt-süler yakılır, sonra da sunulan hediyeler, niteliklerine göre *kurban masası*'na bırakılır; yahut da kurbanlık hayvanlar kesilerek İlahlık (*Gott-heit*) için ayrılan parçalar –but, fileto, kızartmalık kısımlar– mihrabın üstüne konulur, ya da hayvan (kuş veya balık) parçalara ayrılarak, balçıkla sıvanmış kurban yakma çukurları (tandır)nda yakılırdı. Bu çukurlardan, kazılar sırasında çok sayıda bulunmuştur. Adak içkiler, özel bir törenle vaftiz edilen yerlere dökülürdü. Resimlerde sık sık rastlanan *kurban masası* insanın yarı boyunda, iki katlı sehpa biçimindeydi, üstüne tüt-sü kapları ve vaftiz hediyeleri konulurdu. Bunlar daha Cemdet Nasr Zamanı¹¹⁴nda balçıktan yapılan hayvan figürleri olarak or-

* I. Bölüm, Dergimizin XIX.Cildinin 197.-217.sayfaları arasında çıkmıştır. Bu tercüme-yi yapmamda büyük teşvik ve yardımlarını gördüğüm kıymetli hocam sayın Prof.Dr.Hikmet Tan-yu ile yine kıymetli yardımlarını esirgemeyen, D.T.C.F.profesörlerinden değerli hocam Prof.Dr. Wilfried Buch ve yine aynı fakülte mensuplarından sayın Prof.Dr.Emin Bilgiç'e ve nihayet sayın Doç.Dr.Tültekin Oransay'a teşekkürlerimi arz ederim.

114 Tak. M.Ö.2800-2600 yılları. a.e., s.13 v.d.

taya çıkmışlardı. Sırt taraflarında bir doldurma yeri, burun ve ağızlarında ise serpme delikleri vardı; belki de bu figürler, vaftiz suyu, yahut da kutsal yağ adakları içindi. Her zamanki mutat kurbanlardan, mese-lâ kralın kurbanlarından başka, resmî veya özel olarak sunulan ve muh-temelen bir dilek veya şükran duasına bağlı olan özel kurbanlar da vardı. Dualar nadiren şahsî oluyor, fakat genellikle önceden yazılmış bir met-nin okunması şeklinde yapılıyordu, bu ve ayrıca tanrılar için ilâhîler söylemek, harp, lir, flüt, zil¹¹⁵ ve diğer müzik âletleri eşliğinde kutsal müzik icrası da, yine ruhbanın görevleri arasında idi.

Herhalde yetişmesi hayli güç olan Kehanet Papazı, mutlaka çok rağbet görmüştür. Bakıcı, kurban edilen koyunun kara ciğerinin şekli-ne, vaftiz suyuna dökülen kutsal yağın rengine ve harelerine göre, yil-dızların, açılan falın durumuna, istekte bulunan kişinin anlattığı rü-yaya göre tâbirini açıklardı, fakat aynı zamanda, Sumer sonrası zama-nın fal edebiyatı olarak bize kadar gelen geniş eserleri de kaleme alır-dı, bu eserlerde bütün değişik ve dikkat çeken olaylar, meselâ hilkat garibesi doğumlar, hayvanların ve böceklerin davranışları, garip çift-leşmeler, hastahklar, ay tutulması, güneşin renkli görünüşleri veya ast-ronomik durumlar, gelecek hakkındaki kehanetleri yazılı bulunurdu. Ruh çağırma papazları da aynı şekilde revaçta olup, yalnız dinî değil, ayrıca tıbbî konularda da söz sahibi idiler. Çünkü Sumerli, bir ilâç kul-lanmadan, yahut da operatörün bıçağından medet beklemeden önce, kötü ruhların eseri olan hastahğı, Tanrı'sının yardımı sayesinde, etkili bir dua ile uzaklaştırmayı denerdi. Eskidenberi bu konuda, bilhassa Enki ile İlâhe Ninchursag'ın ayrı bir güven sağladıkları anlaşılma-kta-dır. Sihir, büyü işleri ve şeytan kovmak için yapılan işlerin her çeşidin-den yardım beklenirdi. Bunun yanı sıra, resmî ve özel yaşayıştaki bü-tün önemli olaylarda, ev ve mâbed vaftizlerinde, ibâdetle ilgili yeni bir eşyanın ilk kullanılışında ve herşeyden önce de, ölünün defni sırasında Ruh Çağırma Seremonisi yapmamak, kat'iyyen düşünülemezdi. Çün-kü Gökyüzü ve Yeryüzü cinler (Daemonen) le dolu idi. Bunlardan yal-nız pek azı koruyucu melekler (gute Schutzgeister), insanların iyiliği-ni düşünürlerdi - bunlar mâbedlerin kapılarını beklerler, müşkül durum-

115 metinde Cymbal olarak geçmektedir.

Cymbala (lat.Cymbalum) Eskiden Yunanlılar'ın veya Romalılar'ın kullandıkları, Şark'-tan alınan küçük tabaklar, zil, birbirine vurmak sureti ile ses çıkarılan iki madenî tabak d.gross. Brock., C.II., s.774, Volks.-Brock.s.147.

larda yardıma koşarlar, kötü güçler (böse Maechte) e mani olurlardı. Fakat An ile Toprağın çocukları nazarı ile bakılan ruhların çoğu ise cehennem mahsulü sayılıyorlardı. Aslında ölülerin ruhu olan bu ruhlar, mezarlarda, ıssız yerlerde ve çöllerde barınmaktaydılar; bunlar arasında en tanınmış yedi tanesi Udug'un adını taşımaktaydı: "Ölü ruhu" (Totengeist), "iskelet" (Gerippe), "yok etme" (Vernichtung), "Ölüm kaderi" (Todesschicksal), "tuzak kuran" (Lauerer), "kötü ruh" (böser Geist) veya "yakalayıcı" (Greifer) gibi adları vardı. Bunlardan başka, ayrıca büyükleri "bir mızrağın gövdesi kadar iri olan" büyük Galla cinleri" (*grosse Galla Daemonen*) ile, küçükleri bir yazı kalemi kadar ince olan "küçük Galla cinleri" (*kleine Galla Daemonen*) vardı. İnanna Yeraltı Dünyası'nı terkettiği zaman ona refakat ederler:

"Onun yanında, oraya doğru giderler:

Önünde giden, elinde bir asâ tuttuğu halde

Bir vezir değil.

Yanında birisi, beline bir kılıç kuşanmıştır

Fakat uşak değil.

Bu şekilde ona refakat edenler,

İnanna'ya refakat edenler,

Onlar yiyecek nedir bilmezler ve içkiyi de.

Onlar saçılmış undan yemezler.

Ne de dökülmüş sudan içerler;

Erkeğin kollarından çekip alırlar kadını

Ve kaparlar kadının göğsünden çocuğu..."

Dişi şeytan Lilit - 3000 yıl sonraki Talmud geleneğinde, Âdem'in ilk karısı olarak gösterilecek olan dişi demon Lilit - bir çeşit Sumer Succubus¹¹⁶u olarak - kötü kadınlar gibi erkeklerin yolunu keser, fakat dostunu tatmin etme yeteneği olmadığı halde onu bir daha salıvermezdi.

O bilhassa yedinci gün erkekler için tehlikeli olurdu.

Gılgamış Destanı'nın 12.levhasına tekabül eden bir Sumer metninden öğrendiğimize göre, hatta bir zamanlar İnanna'nın Uruk'taki kutsal bahçesinde bulunan bir ağacın içine yerleşmiş ve ancak ağlayıp

116 (Lat.) İfrit, şeytan; geceleyin kadın şeklinde erkeklerin rüyalarına girip onlarla cinsî münasebette bulunduğu farz olunan dişi şeytan. Revised Redhouse Dictionary, English-Türkish, İst.1953, s.1028.

sızlanan İnanna'nın Gılgamış'ı yardıma çağırması ile oradan atılabilmiş; Lilit onu görünce çöle kaçmak zorunda kalmıştı.

Bazı cinler varlıklarını, aynen *masalımız*¹¹⁷da geçen "gevatter Tod"¹¹⁸ olarak sürdürürler.

İşin sırrına ermiş olanlar, şerrine karşı koruyucu nazarlıklar kullanılan bütün bu cehennem güçlerini ve onların zararlı etkilerini alt edebilirler ve hatta onları, kendini korumak için, başkalarına karşı da kullanabilirler. Büyücülük işi, o vakitler gerçekten çok yaygındı ve Gudea bütün büyücüleri memleketten sürdüğünü bize bir yerde nakletmektedir. Kötü güçler hakkındaki bütün bu bilgiler tabii gizliydi ve ancak ruhlarla ilişkisi olan papaz, büyülenen veya kendisine sihir yapılan kimselerin ilk yardımcısı olarak onlara yönelebiliyordu. Bunun için onun itibarı bütün devirlerde yüksek olmuştur. Yaptığı işlere ait bir metni A.Falkenstein¹¹⁹ in tercümesinden dinleyelim - gerçi bu metin Sumerler'den sonraki döneme aittir, fakat Sumer ruh çağırmasından herhalde pek değişik olmamalı:

"Kötü Udug, memleketin güçlü Gidim'i,
 Kötü Udug, memleketin her yanında koşturan kudretli Gidim,
 Kötü Udug, memleketi un gibi öğüten,
 Kötü Udug, işitmeyen Gallu,
 Kötü Udug, utanmaz Gallu,
 Kötü Udug, kötü yaratılmış Gallu,
 Kötü Udug, memlekete eziyet eden,
 Kötü Udug, memleketin her yanında kovalayan,
 Kötü Udug, yaratıkları yakalayan,
 Kötü Udug, elleri yapışık Namtar,

117 Çeviren'in notu: Adı geçen masal, Almanların halk masallarından olan Brüder Grimm Masalları'ndan birisidir. Bu masalda, fakir bir adam, yeni doğan onikinci çocuğuna bir vaftiz babası aramaktadır. Evinin önündeki yoldan ilk geçecek insanı vaftiz babası yapmağa karar verir. Biraz sonra ak sakallı bir ihtiyar görünür, bu şahsa kim olduğunu sorar, "Tanrı" olduğunu öğrenince, onu vaftiz babası yapmaktan vazgeçer, zira Tanrı'nın adâletini beğenmemektedir, çünkü O bazı kimseleri çok zengin, bazılarını da çok fakir yapar, herkese aynı şekilde davranmaz. Az sonra yine ak sakallı başka bir ihtiyar görünür, bu ise "Şeytan" dır; şeytan daima kötü işler yapar, insanların kötülüğü için çahşır, bunun için onu da istemez. Son olarak gelen ihtiyar ise "Ölüm" olduğunu söyler, fakir adam bu ihtiyarı çocuğunun vaftiz babası olarak kabul eder, çünkü ölüm herkese eşit muamele etmekte, hiç hikseyi ayırmamaktadır.

118 Vaftiz babası (olan) ölüm.

119 Eski Şark üzerinde incelemeler yapan Heidelberg'li Prof. a.e. s.46 v.d.

Kötü Udug, memlekette haksız koşuşan,
 Kötü Udug, memlekette bütün karışıklıkları çıkaran,
 Kötü Udug, yalvarmaları kabul etmeyen,
 Kötü Udug, küçükleri balık gibi suda şişleyen,
 Kötü Udug, büyükleri sürü halinde yere yıkan,
 Kötü Udug, yaşlı erkeği ve yaşlı kadını döven,
 Kötü Udug, caddelerden geçen,
 Kötü Udug, engin bozkırı çöl yapan,
 Kötü Udug, eşikleri sıçrayıp aşan,
 Kötü Udug, memleketin binalarını deviren,
 Kötü Udug, memleketi çökerten...
 Kötü Udug, ilişmedik kimse bırakmayan...
 Kötü Udug, memlekette her şeyi yere seren!
 Ben Ruh Çağırma Papazı, Başrahip Eas'ım.
 Beni Tanrı gönderdi,
 Beni Eenguraa'da bulunan beni, o gönderdi!
 Benim arkamdan kükremeyeceksin,
 Benim arkamdan bağırmayacaksın
 Beni hain bir insana yakalatmayacaksın!
 Gökteki hayat yardıma gelsin,
 Yeryüzündeki hayat yardıma gelsin."

Cemaat, yalnız kehanetten ve ruh çağırma papazdan yardım beklemek için mabede gelmezdi. Onlar imkânlarına göre, dinî seremonilerin her çeşidine katılırlardı, herhalde ayda iki defa yapılan ibâdetde daha kalabalık sayıda bulunurlardı. Yeni Ay Bayramı'nın ilk günündeki Kurban Töreni'ne ve onbeşindeki Dolunay Töreni'ne - birçok törenlere ve bilhassa önemli dinî bayramlara büyük topluluklar halinde katılırlardı; bu bayramlar mevsimden mevsime kutlanır veya ilâhların yaşayışları ile ilgili olarak; yahut da mabetlerin takdis törenlerinde yapılırdı. Bu gibi durumlarda kurbanların adedi çoğaltılır, koro ve orkestra takviye edilir, her kutsal yer süslenir, yaya olarak, araba ile ve gemi ile, önde ilâh resimleri ve amblemleri olmak üzere dinî geçitler yapılır, kurban yemekleri ve kutsal içki ziyafetleri, çok kişinin katılması ile yapılırdı. Papazın tantanalı bir şekilde bildirdiği, şehrin ve halkının gelecekteki kaderini tayin eden kehanetleri, dikkatle dinlenir kendisi için tören yapılan ilâhın kudretini öven ilâhiler, yahut da Dumuzi'nin ölümlü ile ilgili ağıt birlikte söylenirdi. İlkbahar ve Yeniyl Bayramları'

nda ise cemaat, yeniden dirilen İlahın hayata dönüşüne bizzat şahit olur ve dindar bir seyirci olarak, süslü, vaftiz edilmiş, kıymetli kostümlerle, koro ve dans eşliğinde mabedin özel sahnesinde temsil edilen Kutsal Düğün Töreni'nin sahnelerini birlikte yaşardı, muhtemelen İlah ve İlaheyi temsil edenler, en eski anlamı ile Dumuzi ve İnanna, cemaatin gözü önünde kutsal yemeği yerler, sonra da "Düğün Odası"na çekilirlerdi. Daha sonra bir papaz, hayat bahseden birleşmeyi boru sesleri ile ilân ederdi, böylece Kral ve Başrahibe, İlah ve İlah'e'yi temsilen, yeni yıl ümit verici olarak başlatmış olurlardı. Fakat bu sırada, çlgınca eğlenceler gelişerek, mabetten hemen şehrin caddelerine yayılırdı; çünkü artık, bütün değerlerin alt üst olduğu nizamların ortadan kalktığı ve her geçerli yasağın etkisini kaybederek, festival biçiminde ifadesini bulduğu saat gelmiştir. - Gudea'nın anlattığına, relief ve mühür resimlerinde ifade edildiğine göre, köleyi efendi ile eşit duruma getiren, bütün vazifeleri durduran, hayvan postları ve hayvan maskelerine bürünmüş müzisyenlerin, arslan, ayı, merkep, tilki v.b.den meydana getirdikleri bir orkestranın ortaya çıkması ile bir maskaralıktır başlardı, muhakkak ki burada, *Dionysos*¹²⁰ ve *Aphrodite*¹²¹ de önemli hisseler almışlardır.

Bütün bu dinî müessese ve âdetlerin -Gudea hariç tutulursa- pek azını hakikî Sumer Devri'nden kalma belgelerden öğreniyoruz ve bunun için çoğunu, geçmişin mirasını yazılı olarak saklamağa çalışsan, daha önceki asırlardan kalma, Sumer'den sonraki İlk Devir'in metinlerinden almak zorunda kaldık. Fakat bunu yaparken bir mahzur görmedik, çünkü Sumerce, dinî lisanı devamlı olarak muhafaza ediyor ve böylece dinî an'anelerin de sürekliliği sağlanmış oluyordu, çünkü eski şarkın dinî alandan başka hemen hemen hiçbir kesiminde böyle muhafazakâr bir tutum görülmemektedir. Öz olarak Sumer dinine örnek teşkil eden metinler için de durum aynıdır. Sumerlerden bize kalan dualar, ilâhiler ve ağıtların çoğu II.Bin'in ilk üç Asrında, *İsin*¹²², *Larsa*¹²³

120 (Rom.Bacchus), Zeus'un oğlu, annesi Semele, Şarap, İlkbahar ve Veed İlahı, Apollo'nun büyük rakibi (M.Ö.V.yüzyıl) Volks-Brock. s.171 d.gross. Brock. C.III, s.280.

121 Yunan Aşk ve Güzellik İlahesi İlahlar Efsanesi'ne göre, deniz köpüğünden meydana gelmiştir, Romahlılar tarafından Venüs ile bir tutulurdu (Milo Venüs'ü) Volks-Brock. s.36 d.gross., C.I., s.334.

122 I.İsin Sülalesi Devri tak.M.Ö.1970-1735. a.e., s.174

123 Larsa " " " M.Ö.1960-1698. " " " " " "

ve *Babil*¹²⁴ *Sülaleleri* zamanında yazılmışlardır, fakat geniş bir zamanı içine alan, 3.*Ur Sülalesi*¹²⁵ devrinden de gelmiş olabilirler. Tesadüfen bulunan daha eski metinler, eski ve daha sonraki Sumer edebiyatı arasındaki farkların büyük olmadığını isbat etmişlerdir. Şu halde burada bir kaç metin göstererek doğrudan doğruya onların üslûbu ve fonetiği hakkında bilgi vermek istersek, önceki eski Babil Devri'nden kalan bu metinler tereddütsüz klâsik Sumer hakkında da konuşmuş olurlar.

Sumer dualarından –halbuki dua edenlere ait yeniden birkaç heykel keşfedildiği halde– şimdiye kadar pek azı elimize geçmiştir. Lağaş'lı Gudea de çok sayıdaki kitaplar arasında bu türe ait bir kaç metin bırakmıştır. Şimdi bunlardan “Lağaş'ın Anası”, İlähe Gatumduğ'a yapılan bir duayı veriyoruz:

“Kraliçem, berrak gökyüzünün kızı, ne iyi ise, sen onu tavsiye edersin ve onu Gökyüzü'nün birinci katına kabul edersen, memlekete hayat veren sensin, sen Lağaş'ı meydana getiren kraliçesin, anasın! Senin gözettiğin halkın kuvveti artar; koruduğun dindarın ömrü uzar. Benim annem yoktur; Anam sensin. Benim babam yoktur: Babam sensin... Beni mabette sen doğurdun. İlähem Gatumduğ, sen bütün iyiliklere vâkıfısın... İçime hayat nefesini sen bıraktın. Anamın himayesinde, senin gölgen altında, saygı hisleri ile dopdolu kalmak istiyorum...”

Eski Şark ölçülerine vuracak olursak, bu dua samimiyetten uzak sayılmaz; dindar Hükümdar bu duayı, içten bir bağlılıkla İlähuna söylemektedir. Buna karşılık, *III.Ur Sülalesi Devri*'ne ait “İläh Mektubu” denilen bir tür ile yazılmış olan bir duanın çok daha şematik bir havası var, o vakitler, Tanrı'ya yapılan niyazın bir mektup şeklinde yazılıp, sonra da bunun bir posta eşyası gibi mabede verilmesi âdet olmuştu. Dinî olmaktan tamamen uzak görünen böyle bir dua, ilâhlaştırılan, fakat henüz hayatta olan *Ur Krali*'na yazılmıştır, şu mealdedir:

“Kralıma, menevişli gözleri olan boğaya,
Lapislazuli-sakalı olana, söyle¹²⁶:
Altın Heykel, iyi bir günde yaratılan,
Sfenks, temiz bir ağılda büyütülen,
Sin¹²⁷ in kızı İnanna'nın kalbinde yerleşen!

124 I.Babil “ “ M.Ö.1830–1530. “ “ “ “

125 III.Ur “ “ M.Ö.2065–1955. “ “ “ “

126 Çevirenin notu: Mektubu yazan burada mektuba sesleniyor, ona emrediyor.

127 Babilliler'in Ay İlähi Nanna'ya verdikleri ad. a.e., s.30 v.d.

Efendime, İnanma'nın yiğidine söyle:
 Sen, An'ın bir çocuğu gibi bilgili yetiştirilen sen,
 Senin sözün geri çevrilmez, bir Tanrı sözü gibi,
 Senin vecizelerin, gökten inen yağmur rüzgârıdır,
 Onu denetleyebilecek kimse yoktur!
 Urşaga, senin kölen, şöyle konuşuyor:
 Kralım bana hak verdi, ben Ur'un bir evlâdımın:
 Böylece Kralım İlahî Hükümdar (tıpkı: 'göğün')
 gibi gerçektir,
 Baba evimi kimse ele geçiremesin,
 Baba evimin temelini kimse elimden almasın!
 Kralım bunu bilesin!"

Dindar kimselerin sağlık ve uzun ömürden değil de, sadece ekseriya böyle maddî şeylerden bahseden duaları, burada olduğu gibi, bir evin inkâr edilemeyen malsahipliği veya diğer menfaat sağlayan şeylerin belirtilmesi şeklinde olabilir; tantanalı, kaside biçiminde bir hitap, üzerimizde konunun özü ile tuhaf bir tezat teşkil ettiği intibahı bırakmaktadır, fakat diğer yandan da din ile günlük hayat arasındaki sıkı ilişkiyi açıkça anlamamızı sağlıyor.

İsrail'in, elimizde Tevrat'la ilgili *Psalmenbuch*¹²⁸ undan bir pasaj bulunan dinî şarkılarının güzelliğine karşılık, Sumer ilâhileri de, çeşitli ünvanların arka arkaya sıralanması ile yapılan birçok tekrar ve bu arada verilen çok süz'i muhtevanın, bugünün okuyucusunu pek çabuk bıktıran ağıtları gibi, hayli monotondur. Krala ibadet için meydana getirilmiş ve içerisinde hükümdarın ilâhlığı öven, yahut da ilâhlar için yazılan kasideleri, bir takım isteklerle krala bağlanmış olan *Hymnenpoesie*¹²⁹ nin bu türü de bir istisna teşkil etmemektedir. Muhtevası çok geniş olduğu için, bu ilâhi ve ağıt şarkıları - Edebiyatını, ancak bir örnek vermek üzere sınırlayalım ve şimdi Ehlil'e yazılmış bir kasideyi dinleyelim, burada normal isim yerine, muayyen bir papaz dialekti olan *Mullil* ismi kullanılmıştır.

128 (Yun.) Psalm şarkı demektir, Psalms Kirişli çalgı 'Saitenspiel'), şarkı, methiye *Psalmenbuch* Yahudi Cemaati'nin Tevrat'la ilgili (150 dinî şiir) kitabı, Davut Peygamber'in meydana getirdiği ve makamla okuduğu samlan dinî şiir ve dua külliyatı. Mezamir (Mezmurlar, Zebur) d.gross.Brock. C. IX.. s.440.

129 İlahî nazım, dinî nazım türü, himnik tür.

“İlâh, Sumer ülkesinin kaderini bilen, bizzat
 kendisi sayesinde kahraman,
 Mullil, Sumer ülkesinin kaderini bilen İlâh,
 bizzat kendisi sayesinde kahraman,
 Baba Mullil, Memleketler İlâhı,
 Baba Mullil, kesin sözün sahibi,
 Baba Mullil, Karabaşlıların çobanı,
 Baba Mullil, kendisi sayesinde uzağı gören!
 Baba Mullil, azgın Boğa, surları yaran,
 Baba Mullil, hafif bir uyku uyuyan,
 Açıkta yatan kuvvetli boğa, hiçkimse onu ürkütemez!
 Mullil, Uzak Diyarlar’ın Taciri,
 İlâh, zevcesi Beldeler Tüccarı olan,
 İlâh, eğlenceleri geliştiren, yağlı sütü artıran,
 İlâh, oturduğu yer (*Nibru*) şehirleri yöneten,
 Onların evleri hakkında hüküm veren!
 Güneşin doğduğu yerde bulunan Dağlık Bölgeden
 battığı yerdeki dağlara kadar.....
 Ülkede başka ilâh yoktur - yalnız sen İlâhsın,
 Mullil, bütün ülkelerde başka ilâh yoktur - sen tek
 İlâhsın!
 Kuvvetli, göğün yağmuru, yeryüzünün suyu
 senin elindedir,
 Mullil, ilâhların üzerindeki çoban değneği senin elindedir!
 Baba Mullil, çimenleri sen yetiştirirsin, çimenleri
 sen büyütürsün,
 Mullil, senin korkunç parlaklığın denizdeki balıkları pişirir,
 Gökyüzündeki kuşlar, denizdeki balıklar bunun önünde titrerler.
 Baba Mullil, yüce...’i sen getirdin - insan onları sepete
 doldurdu.
 Sumer ülkesinin İlâhı, *parlak silâhı*¹³⁰ sen getirdin:
 O halde uzun zaman yetecek *sepeler*¹³¹ nerede?
 Baba Mullil, sen *Hakikat*¹³² ile *Sahte*¹³³ yi karıştırıyorsun!”

130 Çevirenin notu: Savaşı başımıza sen getirdin.

131 “ “ : Harpte her şeyimiz düşmanlar tarafından yok edildi, hepsini onlara verdin, şimdi bizim azağımız nerede?

132 Çevirenin notu: Hakikî dindar.

133 “ “ : Dinsiz. Şair bu şiirde önce İlâhı metheder, sonra onun hatalarını bu-
 lur, ondan şikâyetçi olur, yaptığı kötü işleri tenkid eder.

Örnek olarak vermek istediğimiz mersiyeyi, bitkilerin solup yok olduğu yaz kuraklığı sırasında, Ana ve Aşk İlaheleri'nin tapınaklarında, ayrılıp giden ve Ölüler Ülkesi'ne İnen Dumuzi-Tammuz için yapılan yıllık *Tammuzklage*¹³⁴ metinlerinden anlıyoruz. Bizzat İnanna, "Sevgili" için, "Oğul" için acı ile feryat eder ve bahsettiği "Step" ise, Yeraltı Dünyası için uygun bir semboldür:

"Kalbim ağlaya, sızlaya 'Step'e doğru gidiyor!
Onu Düşman Ülkeler mahvediyor, ben Eanna'nın İlahesi'yim,
Ben İlah'ın annesi, Ninsuna'yım,
Ben yüce gençliğin annesi, Geştinna'yım.
Kalbim inleyerek 'Step' e doğru gidiyor,
Dumuzi'nin zincire vurulduğu yere doğru,
Koyunun bana kuzu verdiği yere doğru,
Kalbim inleyerek 'Step' e doğru gidiyor!
Keçinin bana oğlak verdiği yere doğru,
Bu yerin İlahı'na, 'Uzaklar'a,
Oraya..., orada anne... -kuşu besledi.
Kalbim inleyerek 'Step'e doğru gidiyor!"

İçinde hiçbir efsanevi kelime oyunu bulunmayan dinî bir metin. Gerçekte, Sumer'in ilâhî efsaneleri, ibadetle sıkı sıkıya ilgilidir, bunlara kısmen dinî temsillerin refakat metinleri nazarı ile de bakılmaktadır.

Dünyanın Yaradılış Destanı'ndan başka, Babil'in *epik-mitik şiirleri*'nin bu iki türün burada tam olarak ayırmak mümkün değildir-hepsi çok veya az Sumer menşelidir, ancak Amerikalı Sumerolog S.N.Kramer'in yeniden yaptığı incelemeler ve metin açıklamaları neticesinde, günden güne daha da açıklığa kavuşmaktadırlar. Gılgamış'ın yalnız ismi ve kendisi değil, ayrıca onun çoğu efsane şeklinde olan hikâyelerinin de, Sumer'in öz malı olduğu artık ispatlanmıştır: ana fikri (sonsuz) hayatı arama olan ve neticede trajik kahramanın yenilmek zorunda kaldığı, bu eskiden kalma münferit şiirleri organik bir bütün içerisinde yoğrulmuş, tek bir destan haline getirilmesi, ancak semitik kavimler tarafından yapılabilmıştır. Fakat burada da Sumer Spekülasyon'u bir ön yatırım yapmıştır. Hayat, ölüm ve tekrar dirilme probleminin, İnan-

134 Temmuz Ağtı.

na-Dumuzi *Mysterium*¹³⁵unda ifade edildiği gibi, eski Sumer dininin bir ana sorunu olduğunu artık biliyoruz. Fakat bu, aynı zamanda Sümer'e ait Gilgamiş Efsaneleri'nin en önemli unsurudur. Şimdiye kadar bunlardan beş tanesi belli olmuştur ve bu efsanelerin muhtevası da, aşağı yukarı başlıklarından anlaşılabilir: "*Gilgamiş ve Dev Chuwawa*" (Gilgamesch und Riese Chuwawa), "*Gilgamiş, İnanna ve Gök Mahlûku*" (Gilgamesch İnanna und Himmelstier), "*Gilgamiş ve Kiş'li Agga*" (Gilgamesch und Agga von Kisch), "*Gilgamiş, Enkidu ve Yeraltı Dünyası*" (Gilgamesch, Enkidu und die Unterwelt), "*Gilgamiş'in Ölümü*" (Gilgameschs Tod). Fakat Destan'ı meydana getirenler tarafından, II. Levha ile benzerliği olduğu söylenen *Sumer'in Tufan Şiiri*'nin¹³⁶, aslında Kahraman ile bir ilgisi yoktur. İşte, konusu insan, cin ve ilâhlar olan bu hikâyelerden birisi. Bu, Gilgamiş, Enkidu ve Yeraltı Dünyası'nın hikâyesidir:

Dünya henüz genç iken, İnanna Fırat nehri kenarında yetişen *chuppuppu* -ağacının lodos tarafından devrilmesi ile, düştüğü müşkül durumu gördü. İlâhe onu himayesi altına aldı ve Uruk'taki muhteşem bahçesine nakletti, ilerde kıymetli kerestesinden taht ve karyola yaptırmak gayesi ile ona çok iyi baktı ve yetiştirdi. Artık kesebileceği zaman gelince, kökünün altına bir yılan yuva yapmış, yırtıcı kuş Zu, tepesine yavrularını yerleştirmiş ve dallarına da dişi şeytan Lilit evini kurmuştu; böylece İnanna ağacı kestiremedi. Sabahleyin, güneş İlâhı olan erkek kardeşi Utu görününce, ağlayarak ona üzüntüsünü anlattı. Bunun üzerine Gilgamiş yardım teklifinde bulundu, 50 *Mine*¹³⁷ ağırlığındaki zırhını giydi, 7 *Talant*¹³⁸ ve 7 *Mine* ağırlığındaki savaş baltası ile yılanı öldürdü. Yırtıcı kuş Zu yavruları ile dağa uçtu, dişi şeytan Lilit ise çöle kaçtı ve ancak şimdi Gilgamiş, Uruk'lu adamları ile ağacı devirmeye gidebildi. Gövdesinden İnanna'nın tahtı ve karyolası için kereste alındı, fakat alt dalları ve taç kısmından ise, kahraman Kral'ın Uruk'ta kullanması için, Gilgamiş'a bir trampet ve bir de tokmak (?) yapıldı. Fakat "genç kızın bağırması" üzerine -ancak açık değil- bu kıymetli parçalar Yeraltı Dünyası'na gittiler. Gilgamiş ağlayıp sızlayarak Yeraltı

135 gösteri, dinî oyun, Orgia d.gross.Brock. C.VIII., s.235.

136 Nuh Tufanı.

137 (Lat.) Mina, Yun.Mna Şarktan alınmış eski bir ağırlık ölçüsü 436, 6 gr., I/60 Talent d.gross.Brock. C.VIII., s.30.

138 Eski Yunanistan'da kullanılan bir ağırlık ölçüsü, 60 Mine d.klei.Brock., C.II., s.495 d.gross.Brock. C.II., s.394.

Dünyası'nın kapısının önüne oturdu. Nihayet hizmetçisi ve arkadaşı olan Enkidu, kaybolan Hades¹³⁹ ten alıp getirmeğe hazır olduğunu bildirdi ve Gilgamesh tarafından verilen birçok talimatı da dinleyerek *Ölüler Ülkesi*'ne indi. Fakat aldığı talimata uymadığı için, geri dönmesi yasak edildi. Gilgamesh'ın, Nippur'un İlahı Enlil'e yaptığı şikâyet, çok soğuk bir sessizlikle karşılandı, fakat neticede Eridu'daki Enki yardım etti: Onun emri üzerine Enkidu'nun ruhu toprağın üstüne çıkabildi ve her ne kadar bu iki dinî varlıktan açıkça söz edilmiyorsa da, Enki ile Gilgamesh arasındaki konuşma bu esnada yapılır - Homer¹⁴⁰ in *Odysseus*¹⁴¹ ile *Tiresias*¹⁴² arasında meydana getirdiği sahneye, en eski ör-

139 Yeraltı Dünyası, Yunan Ölü Kültü'nde Öbür Dünya, Yeraltı Dünyası İlahı "Pluto".

140 En eski Yunan şairi, *Ilias-Odyssee* ile birlikte diğer destanların ve çok sayıda İlahilerin yazarıdır, bunlardan otuz kadarı halen mevcuttur. Birçok Küçük Asya şehri, şöret kazanmak için, onun doğum yeri olmak için münakaşa halindedirler. Onun şahsiyeti ve kimliği hakkında bütün bildiklerimiz, eskiden Halk Kitabı olarak yayılmıştır. Homer İlahileri *Hesiod*'tan sonraki zamanda ortaya çıkmıştır. Her iki Homer Destanı'nın konusu da Troya'nın efsanevi hikâyelerinden alınmıştır. Harpler (*Achilleus*'un öfkesi), on yıl süren yanlış yolculuk (on yıl yolunu kaybetme) ve *Odysseus*'un vatanına dönüşü, mitik ve masahmsı bir anlatım kaynağıdır. Volks-Brock. s.348 d.gross.Brock. C.V., s.530.

141 (Lat.Uliases), Yunan Mitolojisine göre *İthaka Kralı*, *Laertes*'in oğlu, *Penelope*'nin kocası, *Telemachos*'un babası; cesur ve akıllı fakat aynı zamanda kurnaz bir kahraman. Tavsiyesi üzerine ünlü "*Tahta At*" yapılır. Troja zaptedilir. Yolunu şaşırması ve on yıl süren vatana dönüş yolculuğu, Homer'in iki destanından biri olan *Odyssee*'de anlatılır.

Poseidon'un öfkesi *Odysseus*'u kovalar, on yıl devam eden vatana dönüş yolculuğu süresince ona birçok tehlikeli maceralar hazırlanır, *Lotophagen* ve *Kyklopen*'lere gelir, orada tek gözlü dev *Polyphem*'in gözünü kamaştırarak onu yener, sonra Rüzgâr İlahı *Aolus*'un adasına ve sihirbaz *Kirke*'ye gelir, Öbür Dünya (*Hades*)'nin kapısında *Teiresias*'tan vatana dönüş hakkında bilgi ister, bundan sonra *Sirene*'lere doğru yoluna devam eder, çok tehlikeli *Skylla* ve *Charybdis* geçitleri arasından geçer. *Trinakria* (*Helios* 'Yunan Güneş İlahı') Adasına gelir, çok acıkmış olan arkadaşları burada Güneş Tanrısı'nın kutsal sığırlarını keserler, bu yüzden hepsi gemileri ile birlikte yıldırım isabeti neticesinde paramparça olurlar.

Odysseus tek başına Su Perisi (*Nymphe*) *Kalypso*'nun *Ogygia Adası*'na varır, burada *Kalypso* tarafından yedi yıl ahkonulur. Nihayet İlahların emri ile serbest bırakılır. Yoluna devam ederken, Poseidon'un çıkardığı fırtınada salı parçalanır; fakat *Leukotheas*'ın ağı sayesinde kurtulur ve *Nausikaa*'nın aracılığı ile *Phaaken*'lerin adası olan *Scheria*'ya kabul edilir. Burada kendisine zengin hediyeler verilir, uyurken *Phaaken*'ler tarafından *İthaka*'ya getirilir ve yirmi yıllık bir ayrılıktan sonra, dilenci kıyafetinde evine gelir. Oğlu *Telemachos* ile iki çoban, *Eumaus* ve *Philoctius*'un yardımlarını da görerek, başta zorba *Antonoos* olmak üzere, servetinden ötürü *Penelope*'ye göz koyan bütün talipleri öldürür, ancak bundan sonra hüviyetini açıklar. d.gross.Brock. C.VIII., s.523.

142 (Yun.Teiresias), Yunan Mitolojisi'nde Theb'li âma bakıcı (kâhin), *Odyssee*'e göre Yeraltı Dünyası'nda suurunu muhafaza eden ve *Odysseus* için kehânette bulunan yegâne ruh.*Sophokles*'te *Ödipus* ve *Kreon*'un karşısında İkaz Edici olarak görünür. d.gross.Bockr. C.II., s.538.

nek - bu konuşmada ölümlerin Yeraltı Dünyasındaki durumlarından, teslimiyetlerinden bahsedilir, böylece Yeraltı Dünyası hakkındaki tasavvurlarımıza yeni bilgiler katılmış olur. Bin beşyüz yıl sonra, *Ninive*'deki Kral *Assurbanipal*'ın kolleksiyon kopyacıları, anlaşılamiyan sebeplerden, bu hikâyenin ikinci bölümünü, *Gilgamiş Destanı*'nın sonuna kendi ilâveleri olarak koymuşlardır.

Büyük bir korku ve heyecanla, Ebedî Hayat'ı araması neticesiz kalan Kahramanın, ölümünden sonra başına gelenler, diğer bir Gilgamiş Efsanesi'nde anlatılır. Burada kısmen ele geçirilen ve ayrıca boşlukları da bulunan metinde, ölen kutsal Kahraman'a *Yeraltı Ülkesi*'nin Krallığı'na yükseltilmiş olarak rasthyoruz; sevgili ailesi etrafındadır ve Gilgamiş, bütün dünyevî yaratıkların önceki amelleri nasıl olursa olsun, ölümün karşısında eşit oldukları tesellisine vakıf olmuştur:

Fenalık yapan, orada yatıyor, ayağa kalkmıyor...
 Kasları kuvvetli olan, orada yatıyor, ayağa kalkmıyor...
 Bilgin görünüşlü olan, orada yatıyor, ayağa kalkmıyor...
 Orada duranlar, susmuyorlar, oturanlar susmuyorlar,
 feryat ediyorlar,
 Orada yemek yiyenler, susmuyorlar, feryat ediyorlar..."

Chuluppu-Ağacı'ndan dolayı, Gilgamiş'in samimi yardımına sevi-nebilecek olan İnanna, Destan'da fahişe olarak tahkir ve tezyif edili-yorsa da, epik-mitik şürde sık sık ağırlık noktasını teşkil ettiği açıkça anlaşılmaktadır; onun Cehennem Yolculuğu dünyaca meşhur olmuş ve üzerinde çok işlenmiştir. *İnanna* ile Şukallituda hikâyesi ise, tarame-ni yeni ve çok orijinaldir: Bir karga, kral olan efendisine çeşitli fidan-lar dikmektedir. Fakat kutsal kahraman Şukallituda, altmış tane bol gölge veren ağacı bir araya getirerek bir mağara teşkil etmek sureti ile, ondan üstün bir duruma geçer. Günün birinde İnanna, gökyüzünü ve yeryüzünü baştan başa dolaştıktan sonra, yorularak bu gölgelik yerde uykuya dalar. Bu esnada Şukallituda tarafından gözetlenmektedir, kutsal kahraman bir müddet onun yanında yatar ve daha sonra İnanna uyanmadan onu terkedip gider. Güneş doğduğu zaman İlâhe başına geleni görür, büyük bir hiddetle Sumer'in üzerine, memleketin bütün kuyularını kan ile doldurarak, bir Kan İşkencesi indirir - Musa'nın II. Kitabı VII.Bölüm, XVII.Mısra ve devamında zikredilen, Mısır'ın başına gelen felâket motifini hatırlatan Efsane'den bir kısım-, böylece

“*Karabaşlılar*” su yerine kan içmek zorunda kalsınlar diye. *Şukallituda*, İlähe'nin gazabından babasının yanına kaçar, yaptığı işi babasına itiraf eder ve İnanna'nın kendisini öfke ile nasıl takip ettiğini anlatır. Babası ona, kardeşlerinin, insanların yanına sığınmasını nasihat eder. Gerçekten de İlähe onu bulamaz, bunun üzerine mahvedici fırtınaları başlatır. Takip edilen, tekrar babasının nasihatını ister, fakat tavsiye yine aynen birincisi gibidir: İnanna bu defa da mücrimi keşfedemez. İlähe üçüncü defa, tekrar mahvedici birçok işler yapar, fakat *Şukallituda* bir kere daha onun gözlerinden, insanların arasına saklanır. Dramın sonuç metni elde olmadığı için, nasıl bittiği açık kalmaktadır.

Dünyanın meydana gelişi, İlähların yaradılışı veya çocuklarının menşei, bir efsaneden daha da ileri gitmektedir: S.N.Kramer, kısa bir süre önce, sözü edilen metinlerden elde ettiği çeşitli bilgiler neticesinde, insanlığın en eski Kozmogoni (Kozmografya) Bilgisi'nin nasıl olduğunu su yüzüne çıkarmıştır: Başlangıçta, gök ve yerden müteşekkil, kozmik dağlar silsilesini meydana getiren “en Eski Deniz” vardı. Gök-yüzü ve aynı zamanda Gök Tanrısı olan An, erkek varlık, yeryüzü olan Ki ise dişi varlık olarak kabul ediliyordu. İkisinin birleşmesinden Fırtına Tanrısı meydana geldi. O, Gök ve Yer'i birbirinden ayırdı ve babası An gökyüzünü yeniden kurarken, o da Ki'ye yeryüzünü tesis etti. Fakat, Enlil'in annesi Ki ile birleşmesinden, insanların yaratılması ve medeniyetin kurulması için kır meydana geldi. İlähların meydana gelişleri ile ilgili, ayrı ayrı birçok efsane vardır: Günün birinde Enlil, genç İlähe Ninlil'i banyo yaparken görür, onu yakalar, karşı koyunca zorla elde eder; Nanna meydana gelir. Enlil'in bu fena hareketi üzerine, “Elli Büyük İläh” ve bilhassa “Yedi Kader İlähi” tarafından sürgün edilir ve Yeraltı Dünyası'na iner –Henüz Enlil'in Hükümranlılığının sona ermediği bir zamanda bulunmaktayız. Ninlil onu takip eder, fakat sonra gözden kaybeder. Enlil, Kapı Bekçisi olarak ona rastlar, fakat İlähe onu tanıyamaz. Kız bir çocuğu olduğunu itiraf eder, Kapı Bekçisi ve burada Efsane'nin en önemli motifi, yani Ehlil'in ilk doğan çocuğunu bir Gök Tanrısı yapma plâni ortaya çıkar– cevap verir: “Benim veliahtım Gök-yüzüne çıksın, (diğer) neslim Yeraltı Dünyası'na gitsin!” Enlil'i kapı bekçisi zanneden Ninlil, ona teslim olur ve bir çocuk daha elde eder. Yeraltı Dünyası Nehri'nin kıyısında Ninlil, “Yeraltı Nehri'nin Genci” ve “Gemi Tayfası” sıfatları ile kendisini gizleyen Enlil tarafından alınır; iki çocuk daha meydana gelir. Enlil, ilk olan Nanna'yı Ay İläh-

lığı'na yükseltmek sureti ile, onu dünyanın üstünde bir güce kavuşturur, daha sonra doğanlar, onların arasında Meslamtea-Nergal¹⁴³ de vardır, Ölüler Ülkesi'nin İlahları olurlar...

Buna benzer efsanevi manzumelerden birinde, Enki ve Nincursag baş rolü oynamaktadırlar: Burada, Ana İlah'e'yi önemsemediği anlaşılan Enki, onun talimatlarından birine aykırı hareket ettiği için, Nincursag'ın öfkelerini uyandırır. Bunun üzerine ona öldürücü bir bedduada bulunur: "Ölünceye kadar ona iyi gözle bakmak istemiyorum."¹⁴⁴ Böylece Hayat İlahesi onun yaşamasının önüne geçtiği için, Enki'nin gücü gözle görülür bir şekilde kesilir. Bu esnada bir tilki yanına çıka gelir, Nincursag ile barıştırmaya hazır olduğunu ona bildirir. Bu iş başarılı ve İlah'e şimdi Enki'yi iyileştirmek için, yavaş yavaş ölmekte olan İlah'in vücut kısımlarının isimlerini taşıyan bir dizi İlah meydana getirir. Böylece Enki'nin gücü geri gelir.

Diğer bir motif de, Onaltı Levhalık ve "İhtişamı büyük olan Kötü Hava Kralı" ismini taşıyan bir didaktik manzumede görülen, Uruk'lu Utchengal'in bir mitik İlahi'sinde geçer: Bu, Nehirler Arasında bulunan medenî Ülke'nin sakinleri ile, Kuzey Dağları'nda bulunan Barbarlar'ın yaptıkları devamlı mücadeledir. Bu metinlere göre, dünyanın nizamı, Enlil'in oğlu Nimurta ile birlikte, dağlık bölgede oturan *azag-Canavari*'na karşı yaptığı mücadeleye göre düzenlenir¹⁴⁵.

Nihayet şimdi de, İlah ziyaretlerinin mitik motiflerinden bahsedelim, bunlardan birisi -İnanna'nın Eridu'ya Seyahatı ve "İlah Gücü'nün zorla ele geçirilmesi- 2.Bölümün en eski efsanesi, daha yakınlarda öğrenilebildi. Bir başkasında ise, Ay İlahı Nanna'nın yelkenli ile Ur'dan Nippur'un rıhtımına giderken beş şehre uğrayıp mola verdiği, ancak uzun muamelelerden sonra Kapı Bekçisi ile şehre girebildiği ve babası Enlil tarafından nasıl karşılandığı anlatılmaktadır; bir ziyafet sofrası hazırlanır ve Nanna'nın ricası üzerine, tarlalara ve kırlara bereket vermesi ve Kral Sarayı'nda uzun bir ömür geçirmek için Enlil'in takdisini elde eder. Burada, 3.Ur Sülalesi Devri'nin politik ilişkilerinin aktettiğini belirtmek, herhalde haksızlık sayılmaz. Mitik hikâyelere göre,

143 Sümerliler Nergal'e özel olarak Meslamtaea derlerdi. a.e., s.127.

144 Çevirenin notu: Ona sevgi ve sağlık dilekleri ile bakmak istemiyorum, o artık yaşamaz.

145 Çevirenin notu: Sümerler'in Kuzeydeki kavimlerle yaptığı savaşlarda, eğer Tanrılar kötü ruhları, yenirse, Sumer de düşmanı yener, şayet kötü ruh galip gelirse, Sumer yenilir.

bir vakitler Lagaş'lı Ningirsu veya Ninurta, Nippur'dan Eridu'ya buna benzer İlah seyahatlerinden birini yapmıştır; buna karşılık Enki de, Enlil'in ziyaretini iade etmek üzere, bir gün Nippur'a bir seyahat yapar.

Bize Sümer edebiyatından birçok parçalar bırakmış olan Nippur Mabnet Yazarları Okulu'nun bir dizi mitik metinleri, böylece hiçbir suretle kapanmış değildir. *Keilschrift*¹⁴⁶ ile yazılmış olan kitabelerin sürekliliği olarak çözümleri ile, gelişmesine devam etmektedir. Ve şimdi, Enmerkar-Levhaları denilen epikmitik Anlatımları, Lugalbanda Hikâyelerini ve *Urnammu-Kompozisyonu*'nu¹⁴⁷, Dünyanın Düzeni ve onun dinî Olayları'nı anlatan "Enki ve *Sumer Myth*'ini¹⁴⁸ bir *İnanna-Guddam Efsanesi*'ni, Ninurta'nın Nippur'a dönüşünü konu alan bir Anlatım'ı ve birçok Dumuzi-İnanna Metinleri'ni artık biliyoruz. Bu zenginlik bizi şaşırtmıyor: Bil'akis, sadece Sumer'in manevî yaşayışına dinin yaptığı etkinin kuvvetini aksettiriyor. İnsanlar gibi hareket eden, fakat beşer üstü güçlere sahip olan, zaman zaman hayalleri ve yaptıkları işlerle fânileri büyük korkulara düşüren İlahlar, insan hayatının bütün bölümlerine etki yaparlar ve mabedin, şehrin biçimini ve şöhretini tesbit etmesi gibi, Mit'ler de halkın dinî düşüncelerine anlam ve yön verirlerdi. Sumer'in şair gücü, klişeleşmiş ilâhilerde ve ağıtlarda, yahut da çok nadir olarak dualarda kendini göstermekle beraber, en fazla geliştiği yer Mit'ler olmuştur.

Ölümden Korkma, (Sonsuz) Hayatı Arama, Yeraltı Dünyası'ndaki Hayat ve Ölü Ruhların Çağırma, Mit'lerde ekseriya rastlanan motiflerdir. Esasında, *Totenkult* (Ölü ile ilgili törenler) ve *Jenseitsglaube* (Öbür dünya'ya inanç, ahirete iman), Sumer Dini'nde önemli bir yer tutar. En eski zamanlardan beri, önceleri başka bir inşaat hazırlığı yapılmaksızın, yan-yahut da sırt üstü toprağa defnedilen ölülerin yanına bazı eşyalar da konulurdu; bunlar kupa ve çanaklardan ibaretti, ölü'nün yiyecekleri olarak da, bunların içerisine konulan hububat taneleri,

146 Antik Önasya'nın, daba ziyade Babil ve Asurlu'ların kama biçiminde çivi yazısı. Önceleri iki binden fazla şekil vardı, sonra bunların sayıları beşyüze indirildi. a.e., s.44 v.d., d.gross. Brock., C.VI., s.324.

147 M.Ö.2065-2046, III.Ur Hanedanı Hükümdarları'ndandır. Şulgi ve Bursin ile birlikte, inşaat işlerine çok önem veren krallardan olup, şehrin en büyük tepesine, binaları ve herşeyden önce mâbetleri ve Zikkurat'ı taşıyacak olan, etrafı taş setlerle çevrili, 300 km. kare büyüklüğünde bir plâtförm meydana getirdi. a.e., s.23 v.d.

148 Tarih Öncesi'ne dayanan anlatım şekli, efsane, mit, Ölü ile ilgili dinî törenler, Öbür dünya'ya inanç, Ahiret'e iman.

hurma, yağ, su ve kurban edilen hayvanların etleri vardı, silâhlardan meselâ taş baltalar, topuzlar ve kargılar, Öbür Dünya'ya giden tehlikeli yolda savunma amacı olarak konulurdu, ziyet eşyası olarak da, ölenin çok sevdiği şeyler seçilirdi. Ölünün kendisinin de emin bir şekilde uzak yolculuğa hazırlandığını *Surghul*¹⁴⁹ ve *el-Hibba*¹⁵⁰ da elde edilen buluntular göstermektedir: Orada cesetler, ancak yumuşak kısımlar uzaklaştırıldıktan ve hafif bir yakılmadan sonra toprağa verilir, yahut da tamamen yakıldıktan sonra, küllerin defni şeklinde olurdu. Ölünün yandıktan sonra arta kalan kısmı ve lüzumu halinde, kurban edilen hayvanın üzerine de balçıktan yapılmış bir kap konulur ve küller bir kavanozda toplanırdı; yalnız kısmen yakılmalarda, yakılan ceset, uzun ve yumurta şeklinde, boyun kısmı dar, balçıktan yapılmış bir kap içerisinde toprağa verilir. Cemdet Nasr-Zamanı'na ait bu defin tarzında, birlikte konulan eşyanın miktarı fazlalaşmıştır. Aynı zamanda Ur şehrindeki mezarlıkta, içerisinde, ölünün bacakları iyice içeriye doğru çekilmiş ve yana yatırılmış olarak durduğu, basit toprak mezarlar görülür; ekseriyetle bir çanak tutan eller, takriben yüz seviyesine kadar kaldırılmıştır-muhtemelen bu şekilde, ölünün yemek yemesi kolaylaştırılmış olmahtı. Bazen de, ağaç dallarından örülmüş sandıktan tabutlar görülür; şüphesiz mezarlardan çoğu da sadece hasır ile örtülmüştür. Kaplar ve süs eşyası hiç eksik olmaz, Cemdet Nasr'da bulunan kadın mezarlarında, ayna ve bakırdan yapılmış elbise iğnelerine rastlanmıştır. Bin Yılı'nın ortalarında, İnanna-Dumuzi Ayinleri'nin gelişmesi ile, ölü ile ilgili törenler, gözle görülür bir şekilde önem kazandı. Hatta evlerde, içerisinde bir veya daha çok iskelet bulunan, tuğladan yapılmış mezarlara rastlıyoruz; burada da ölüler, ağızlarının önünde bir çanak tutarlar, çevrelerinde adak hediyeler bulunur, elbiseleri ile gömüldükleri anlaşılmaktadır. Pişirilmiş balçıktan yapılan tabutlar da bulunmuştur, çocuklar emzikli tencerelere defnedilmiştir. Kiş şehrinde, ilk defa hizmetçiler ve ilâve olarak da araba ve koşumlu atlarla beraber *Mitbestattung'* (birlikte defin, toplu defin) a rastlanmıştır. Ve normal definlerin yanında, bu defin şeklini Temmuz inancının ilk olarak açıklanabildiği I.Ur Kralları'nın kuyu mezarlarında, Büyük Defin Seremonisi'nde rastlıyoruz: Yer altı Anıt-Mezar'ında, ölüsüne maiyetinin refakat ettiği, Dumuzi-Tammuz olan Kral yatmaktadır. Bir vakitler İnan-

149 eski Mezop. şehri. a.e., s. 13 v.d.

150 " " " " " "

na'yı temsil eden eşi, herhalde Dumuzi'nin vefatını müteakip İlähe'nin yaptığı gibi, ölümünden sonra onun yanına inmiştir, daha sonra Kral Mezarı'nın bu maksatla yukarıdan açılışı, her iki çiftin ölümlerinden sonra, tekrar birleşmeleri için, ölü Kralın mezarından alınarak -hiç olmazsa "Kutsal Düğün"ün hayali olarak gölge seremonisinde tekrar edilmesi için- Yüce Kraliçe'nin cesedinin yanına konulduğu anlaşılmaktadır. Kabirler, hediye edilen kıymetli süs eşyaları ve işe yarayan her çeşit eşya ile doludur; Tabutların keresteden yapıldığı anlaşılmaktadır. Mezarının, kuyuyu yarısına kadar toprakla örtmesinden sonra, kuyunun yarı yüksekliğinde ve tamamen örtüldükten sonra da yer yüzünde, dinî tören devam ederdi. Kralların ve diğer nüfuzlu kişiler için çalışan kuyu mezarlarının an'analeri Akad'lar Devri'nde de muhafaza edilmiş ve Lagaş'lı Gudea'nın Halefi'nin mezar tesislerine kadar sürmüştür bu mezarın, Ur'lu Şulgi ve Bursin'in Anıt Mezarları ile birlikte muazzam bir görünüşü vardır: İçerisinde, eski mezar soyguncularının yaptıkları çapulculuk neticesinde, ancak çömlek kırıkları ve dağınık kemikler bulunan iki büyük mezar, 5,50 m. yükseklik ve 7,70: 4,15 m. ile 10,-70: 4 m. ölçülerine sahiptirler, yapı herhalde, burada kendilerine dua edilen İlählaştırılmış III. Ur Hükümdarları için, toprağın üst kısmında yapılan bir "Ölü Evi" nin içine yerleştirilmiştir. Bu zamanda artık ev definleri usulünün kalkmış olduğu, çok eskiden Eridu, Kiş, Ur ve diğer yerlerde görülen usule uygun mezarlıkların tekrar ortaya çıktığı görülmektedir. Cesedin başı ekseriya bir tuğla yastık üzerinde dururdu, fakat bu devir için bilhassa karakteristik olanlar, çömlekten yapılan, yan kısımları yukarıya doğru iyice daralan, ters çevrilmiş oval tabutlardır. Ölü bunun altına çömelme vaziyetinde defnedilirdi. Bunların yanında bir de, iki büyük toprak tencereden meydana gelen, en geniş kısmında bulunan birbirine tıpatıp uygun ağız kısmından ölüyü içine alan Çift Çömlek Defni denilen usul vardır. Şüphesiz servet durumu, sadakat, dine bağlılık derecesi ve diğer zahiri faktörler, ölünün defninde ve ölüye gösterilen ihtimamda büyük farklar yaratır: C.Preusser¹⁵¹ Chafadi'de, içlerinde çömelmiş vaziyette ve hasırlarla örtülü, zengin hediyelerin refakat ettiği küçük cesetlerin yattığı, çocuk mezarları buldu. E.Schmidt de Fara-Şuruppak'ta, Şusin zamanından kalma bir kuyunun içinde, ancak çok acele ve gizli olarak defnedilmiş, erkek kadın ve çocuk sekiz kişinin mezarını ortaya çıkardı.

151 1930-1936 yıllarında Eski Mezop.'da kazılar yapan arkeolog.

Fakat genel olarak, böyle medenî, dinine bağlı ve bilhassa Öbür Dünya ile ilgili şeylere büyük ilgi gösteren bir toplumda, tantanalı bir defin ve cenaze töreni yapılmaktaydı, şüphesiz bu törenler vefat edenin mevkiine ve mali durumuna göre çok değişik ölçülerde oluyordu. Şüphesiz, Ölü Kurbanı ve Ölü Yemeği asla eksik olmazdı ve Eannatum savaşta ölenlere bile cenaze töreni yapıldığını, mezar taşında ispatlanmaktadır. Gömülen cesedin etrafı servet durumuna göre, Öbür Dünya'da lâzım olan yahut da ölüyü sevindirebilecek eşyalarla donatılırdı ve ücretini verebilecek kişi, mezarın başında, kötü ruhlardan korumak için, güçlü dualar söyleyen Ruh Çağırma Papazı'nı getirmeyi de ihmal etmezdi. III. Ur Devri için ispatlanan an'anelere göre, Ağlayıcı Erkek ve Ağlayıcı Kadınlar'ın acı feryatları da, kötü ruhları uzaklaştırıyor olmalıydı. Ve altında müteveffanın istirahat ettiği mevkiye, Ölü Yemeği'nin bir müddet daha getirilmesi de kat'iyen ihmal edilmiyordu. Mezarın, evin altında olduğu yerlerde ise, küçük bir manastır kurulduğunun da pek nadir olmadığı anlaşılmaktadır.

Bütün bunlardan, Sumerler'in çok eski zamanlardan beri, ölümden sonra (bir) yaşamının mevcut olduğuna inandıkları açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu konuda meydana getirdikleri tasavvurlar, bütün Antik Çağ'ın Öbür Dünya görüşüne esas teşkil etmiştir. Ölüye, Öbür Dünya'da bulunan bir Devlet'in kapısı açılmaktadır. Burada, sert, karanlık İlahlar çok eski kanunlara göre hüküm sürerler. Ölümler Dünyası'nın Kraliçesi olarak, *Kuta*¹⁵² nın saygı değer İlahesi Ereşkigal ortaya çıkar, kocası Meslamtaea-Nergal'dir; veziri Namtar, gelenleri sahibesinin karşısına çıkarır ve insanları mahveden altmış hastalığa hükmeder; Dumuzi'nin kız kardeşi olarak Lagaş'ta hürmet gören Geştinanna ise, onun sekreteridir. Papazlar, kapı nöbetçileri, hizmetçiler ve ölüleri sessizce Sumer'in *Styx*'i¹⁵³ olan Yeraltı Dünyası'nın nehri Chubur'un üzerinden karşı tarafa geçiren kayakçı da eksik değildir. Yumuşatıcı gözlemler olarak, daha önce gördüğümüz gibi, Gılgamış'ın Hades'te Kral yapılması ve Dumuzi'nin –herhalde Yeraltı Dünyası'nda kaldığı süre için– *Gugalanna* “Büyük Gök Boğası” olarak Ereşkigal'm zevci olduğu, anlatılmaktadır.

152 eski Mezop.şeh.a.e., s.16 v.d.

153 Yunan Mitolojisine göre Yeraltı Dünyası'nda bir nehir, İlahlar bu nehrin yanında keşin (dönülmez) yeminler ederlerdi. d.gross.Brock. C.II., s.313.

Ur Kralı Urnammu'nun ismi ile bağlantısı olan bir mitik kompozisyon, Ölüler Devleti'ne gitmek zorunda kalan bir ölü Kral'ın başından geçenleri bize anlatıyor: O, ilk hediyeleri, aralarında Nergal, Dumuzi, Gilgamiş, Namtar ve karısı da bulunan ve hepsini de yeraltı saraylarında ziyaret etmiş olduğu yedi İläha sunmuştu; sonra aralarında sekreter Geştinanna'nın da bulunduğu iki İläh'a yardım etmeleri için yalvarmıştı. Müteveffa, nihayet Yeraltı Papazları'nın, ikâmetgâhı olarak hazırladıkları yere ulaştı, orada Ereşkigal'ın emrine uyularak selâmlandı ve Gilgamiş ona, *Kurnugea*'nın "Dönüşü olmayan Memleket", adalet düzenini açıkladı. Ancak bundan sonra Kral'ı, hayatının sona ermesi ile ilgili elem kavradı:

"Yedi veya on gün sonra, Sumer'in ele mi ona ulaştı."

Ur'un Surları yarım kalmış, yeni sarayını temizlenmeden bırakmıştı, uzun zamandanberi bağrına basamadığı karısı, artık okşayamayacağı çocuğu, - bunların hepsi Yeraltı Dünyası'nda huzurunu kaçırdığı için, acı acı feryat ediyordu. - Buradan itibaren metin bozulmuştur, fakat Ölüler Ülkesi'nin eski yasaları ve Kral'ın feryatlarının aynen devam ettiği muhakkaktır.

Çünkü bunlar yalnız insanlar için değil, kendi sahalalarında herşeye muktedir olan İlählar için de geçerlidir. İnanna da bunu anlamalıydı, destan "İnanna'nın Cehennem Yolculuğu"ndan bahsetmektedir. İlähe, kutsal elbisesini giyerek ve mücevheratını takmış olarak sefinesi Ninşuburra'nın refakatinde, Yeraltı Ülkesi'nin Büyük Kapısı'na gelir. Orada refakatçisi onu terkeder ve Büyük İlählar'ın Mabedi'ni ziyaret ederek, onlardan özel durumları için, Yeraltı Dünyası kurallarının hükmünü kaybetmesi için tesirde bulunmalarını rica eder. En dış kapıda, Kapıcı Neti'yi çağırır, fakat Neti, Ereşkigal giriş müsaadesi verinceye kadar, onu orada bekletir: İzin verilir, fakat İnanna Yeraltı Ülkesi'nin kanunlarına boyun eğmiştir. Şimdi, Kapıcı'nın refakatinde yedi kapıdan geçer ve yedi kere hüznü bir sahne tekrarlanır. Neti, yavaş yavaş İlähe'nin bütün süslerini ve nihayet elbisesini çıkarır alır ve burada geçerli, kesin kanunları işaret ederek, onun bütün itirazlarını söndürür:

"Ve işte yedinci kapıdan geçti,

'İlähenin elbisesi' vücudundan çıkarıldı.

O karşı koydu: 'Bu da ne demek oluyor?'

"Sakin ol İnanna! Hades'in kuralları kesindir,
Onlara asla dil uzatamazsın!"

Kötü kalpli kız kardeşi Ereşkigal'in karşısına çıkarılan İlähe, hemen onunla kavgaya tutuşur; metin burada yine tahrip görmüştür, fakat İnanna'nın kıskanç Ölüm İlähesi tarafından altmış işkence ile cezalandırılıp, hapse atıldığı şeklinde tamamlanmaktadır. Bu esnada yeryüzünde, Ninşuburra bir mabetten diğer bir mabede koşar, fakat ne Enlil ne de Nanna onun ricasını yerine getirirler. Nihayet yine yardımını esirgemeyen Eridu'lu Enki'dir: Hayat Yemeği ve Hayat Suyu'nun İnanna'yı tekrar uyandırması ve Yeraltı Dünyası'ndan kurtarması istenir. Şimdi, bunun üzerine Ereşkigal mahkûmu serbest bırakmak zorunda kahr; onu Galla Cinleri'nin elinden alarak yeryüzüne gönderir, "*Tekrar Dirilen*", Ölüler Ülkesi'nin dış kapısı'nun önünde, sadık yardımcısı Ninşuburra tarafından sabırsızlıkla beklenmektedir:

"Şimdi İnanna Hades'ten dönünce,
Matem elbisesi ile tozlara belenen
Ninşuburra onun ayaklarına kapanır."

Böylece ilk defa olarak, Kurnugea'nın kapıları bir *Geri Dönen*'e açılmış olur: Yeryüzünde onsuz hiçbir gelişmenin olamayacağı, Hayat, Üreme ve Bereket Tanrıçası, Ruhlar Ülkesi'ni terketmeğe mezun kılındı. Fakat bir taviz vermek zorundaydı - ve bu taviz "*Günah Sözü*"¹⁵⁴ ile Ölüm Cinleri'ne bıraktığı, öz kocası Dumuzi'dir. Buna rağmen, ileride onu tekrar kazanabilecekti: Hayat veren Sürüleri, gelişmeleri için çoban olarak götüğü ve İnanna ile buluştuğu zaman, altı ay müddetle yeryüzünde kalabilecekti.

Şüphesiz, ölümün talep ettiği insan için, artık hiçbir dönüş ümidi yoktur; Chubur - Nehri'nden bir defa karşı tarafa geçen, ebediyen Karanlık Güçler'in esiri olarak kalır. Bunun için, dua eden kimsenin sürekli dileği, Tanrı'sından sağlıklı yaşama, saadet ve yeryüzündeki yaşayışının uzun olmasını sağlamaktır; bu duayı aksettirmeyen hiçbir kitime, hiçbir adak hediyesi, hiçbir duacı heykeli yoktur. Fakat, sona erme korkusu, yaşayan kimseyi zaman zaman bütün gücü ile sarar ve içinde dehşet veren soru, ölümden kurtulma, ölenin ruhunun günlerini nasıl geçireceği sorusu yükselir. Bu clem verici derin düşünceler ve çare

154 Çevirenin notu: Burada İnanna kendi yerine kocasını ölüm cinlerine bırakmakla ona ihanet etmiş böylece *günah* işlemiştir.

aramalar, efsanenin sonunda "Gılgamış, Enkidu ve Yeraltı Alemi"nde ifadesini bulmuştur. Ümitsizliğe düşen Gılgamış, nihayet arkadaşı Enkidu'nun bir defa daha Yeraltı Alemi'nden yukarıya çıkmasını sağlayan Enki tarafından kurtarılır; Enki Ölüler Beldesi'nin Güçleri'nden biri olan Nergal'e gerekli emri verir. Sonraki Destan'ın 12.Levhası'nda da, daha sonra kabul görmüş olan bu çok karakteristik sahneyi burada izleyelim - A.Schott'un ünlü çevirisine dayanılarak verilen incelemeye göre:

"Güçlü Kahraman Nergal söz dinledi,
Yeraltının bir kapısını acele açtı:
Enkidu'nun ruhu bir nefes gibi yükseldi.
O vakit birbirlerinin kucığına atıldılar,
Onlar çok soruyorlar, sağa sola yalpalıyorlardı.

- Gılgamış¹⁵⁵ — 'Ah söyle, dost, söyle bana, ey dost,
Gördüğün Yeraltı Düzenini, bana anlat!'
- Enkidu — 'Söylemem onu, dost, onu söyleyemem!
Söylersem eğer, gördüğüm Yeraltı Düzenini -
Aşağıya düşersin, yapamazsın ağlamaktan başkasını!'
- G. — 'Bırak beni aşağıya düşeyim, bırak beni ağlayayım!'
- E. — 'Bak, candan kucakladığın vücuduma,
Böcekler yiyor, eski bir elbise gibi.
Evet, sevgi ile dokunduğun vücudumu,
Çürüme yakalıyor, toz toprak dolduruyor!'
O vakit Gılgamış sordu, tozların içinde büzülerek,
O vakit Gılgamış sordu, tozların içinde...

Burada metin, muhtemelen daha başka soru ve cevapları da içine alan, 47 satırlık bir boşluk arz ediyor. Şiir tekrar başladığı yerden şöyle devam etmektedir:

- G. — 'Ateşte yanarak ölen birini gördün mü?'
- E. — 'Onu iyi gördüm, sessiz gecenin içinde yatıyordu
Uyuduğu yerde, berrak suyu içerek!'
- G. 'Savaşanlar arasında şehit düşen birini gördün mü?'

155 Çevirenin notu: Gılgamış ile Enkidu arasında geçen karşılıklı konuşmayı, daha anlaşılır hale getirmek için, karşılıklarına yazılan isimler çeviren tarafından ilâve edilmiştir.

- E. — 'Onu iyi gördüm, sessiz gecenin içinde yatıyordu
Uyuduğu yerde, berrak suyu içerek!'
- G. — 'Savaşanlar arasında şehid düşen birini gördün mü?'
- E. — 'Onu iyi gördüm, kıymetli ebeveyni ve zevcesi
Başını tutuyordu ona doğru eğilmiş!'
- G. — 'Birini gördün mü, cesedi bozkıra'
- E. — Atılmış? "Yazık bana - bunu da iyi gördüm:
Onun ruhu toprağın içinde pek huzursuz!'
- G. — 'Birini gördün mü, ruhu bakımsız?'
- E. — 'Onu da iyi gördüm: Tenceredeki artıkları,
Caddedeki kırıntıları yemeğe mecbur...'

Burada hüznün verici bir tasvir çizilmektedir¹⁵⁶ Ruhlar arasında sadece, savaşta şehit düşen, yahut da ateşte ölenler - bunun ile herhalde, şehrin zaptedilmesi sırasında kızgın ateşte ölenler kastediliyor - tahammül edilebilir bir hayata sahiptirler. Ölülerin yeryüzünde işlediklerine göre, Yeraltı Dünyası'nda karşılık göreceklere dair tasavvurların, ne zaman başladığı kesin değildir ve bu gibi tasavvurların, hakiki Sumer Devri'nde mevcut olduğu ise pek şüphelidir. Fakat daha başka bir husus kesindir: Sumerli'nin de büsbütün eksik sayılmayan büyük bir ümitten doğma, bir teselli kaynağı mevcuttur, hatta acaba Gılgamış Destanı'ndaki elem verici Öbür Dünya tasvirinin bu ümitlerin mübalağalı bir hal almasının reaksiyonu şeklinde değerlendirilmesinin gerektiği düşünülemez mi? Her kim, İnanna'nın herşeye hayat bahçedici olduğuna ve sevgilisi Dumuzi'nin, her yıl sonbahar sırasında, insanların acı feryatları arasında Yeraltı Dünyası'na indiği ve fakat ilkbaharda tekrar dirilerek, onların sevinç çılgınlıkları ile karşılandığı inancına bağlanırsa, böyle bir dönüşten hisse alabilir ve bizzat kendisi de, ebedi "Öl ve Ol" un bir üyeliğine yükseltilebilir. Böyle güçler, her iki İlâh'ın ibadetlerine ve bilhassa Kutsal Düğün Törenleri'ne katılmak sureti ile elde edilebilirdi - ve hatta artık Yeraltı Âlemi'nden kaçmağa da lüzum kalmazdı, fakat şüphesiz tekrar dirilen İlâhla birlikte, birgün oradan kurtulmak şartı ile. Bir kordona bağlanarak boyunda taşınan, silindiri

156 Çevirenin notu: Halkın Öbür Dünya ile ilgili ümitlerinin pek nikbince olduğunu gören din adamları, onları uyarmak için bu karanlık tasvirleri yapmış olabilirler.

şeklinde mühürler üzerindeki Sumer'e ait sayısız Tammuz motifleri ile ilgili tasvirler, herhalde ölümü yenen İlahî Güçler'i, doğrudan doğruya bizzat taşıyana ileten bir tılsım olarak kabul ediliyordu. Ve aşağı yukarı I. Ur Sülâlesi Devri'nde, Dumuzi olan Kral'a inanmanın çok tuhaf etkiler yarattığını görüyoruz: Büyük halk kitleleri, İlahlarına refakat etmek ve sonra da onunla birlikte, aynı şekilde geri dönmek için, ölen Hükümdar'ın yahut da Başrahibe'nin mezarındaki zehir kabını kullanmışlardır. Burada gönüllülük derecesini tek tek incelemeyi bir yana bırakırsak- bu erkek ve kadınların, görünürde herhangi bir zorlayıcı unsur olmaksızın, hayatlarına son vermelerinin sebebi anlaşılmış olur. Böyle âdetler yaratan inanma gücü büyük olmalı ve Öbür Dünya hakkındaki bilgiler ve ölen Kral'ı takip sureti ile ölümü yenme, gerçekte cehennem korkusunu azaltmak veya tamamen ortadan kaldırmak için yapılmış olacak.